

HUDI JÓZSEF

Fábián József esperes pályafutása

FÁBIÁN JÓZSEF NEVE nem teljesen ismeretlen a helyi irodalmi hagyományokat valamennyire ismerők körében. Ha felütjük a Harmath István és Katsányi Sándor Veszprém megye irodalmi hagyományairól szóló kötetének első kiadását, Tótvázsonynál találjuk meg rövid életrajzát, melyet változatlanul hagytak az 1984-ben megjelent negyedik kiadásban is.¹

A biográfiai adatokból kitűnik, hogy Fábián József életének utolsó fő színtere a Balaton-felvidék csodálatos tájához kötődött: Alsóörsről indult, református lelkész-ként előbb Vörösberényben, majd Tótvázsonyban szolgált, ahol befejezte földi pályáját. Az irodalmi közvélemény számára természettudományi munkásságát emelték ki, melyet megítélésük szerint a gyermekeknek írt természettani tankönyve, a köznépnek írt természettudományi kézikönyve és a borok előállításáról és eltartásáról készült munkája testesít meg.

Összetettebb képet rajzolt róla a nemrég kiadott Veszprém megyei életrajzgyűjtemény, amely már azt is kiemelte, hogy népszerű természettudományi munkák mellett szőlészettel és borászattal is foglalkozott, érdekelte a kémia, sőt még egyházi folyóiratot is szerkesztett.²

A helyi irodalomtörténeti hagyománytól eltérően a magyar irodalom- és sajtótörténet meglehetősen mostohán bánt Fábián Józseffel. Az Akadémiai Kiadó gondozásában napvilágot látott, Sötér István főszerkesztő nevével megjelent irodalomtörténet meg sem említette Fábián nevét.³ A szakmai köztudat a későbbiekben sem vett tudomást hősünkről.⁴

A huszadik század végén egyedül a magyar agrártörténet tartotta nyilván Fábián József ezirányú munkásságát. A művelődéstörténet nem hasznosította a helytörténetírás eredményeit. A dunántúli sajtóban ugyanis több írás, tanulmány megjelent az 1848 előtti Veszprém megyei újságról és folyóiratokról, amelyek részben tisztázták Fábián szerkesztői működését.⁵

¹ HARMATH István–KATSÁNYI Sándor: Veszprém megye irodalmi hagyományai. Veszprém, 1969. 265. Uő.: Veszprém megye irodalmi hagyományai. Veszprém, 1984. 303.

² VARGA BÉLA (főszerk.): Veszprém megyei életrajzi lexikon. Veszprém, 1998.

³ Pándi Pál (szerk.): A magyar irodalom története III. A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig. Bp., 1965. KÓKAY György (szerk.): A magyar sajtó története. I. 1705–1848. Bp., 1979.

⁴ KÓKAY György–BUZINKAY Géza–MURÁNYI Gábor: A magyar sajtó története. Bp., é. n. A kezdetektől az 1849-ig terjedő első fejezet Kókay munkája, i. m. 49–58.

⁵ PÁL MÁNY BÉLA: Fábián József (1762–1825) = Für Lajos–Pintér János (szerk.): Magyar agrártörténeti életrajzok A–H. I. k. Bp., 1987. 503–505. CSOMA Zsigmond: A mezőgazdasági ismeretterjesztés kezdetei = Valóság, 2001. 5. szám, 16–30. HUDI József: Ismeretlen folyóirat 1847-ből. A Társalgó. = Napló 1984. január 21. 8. Uő.: Veszprémi folyóiratok 1848 előtt. = Horizont 1985. 2. sz. 32–36. Uő.: Az első

Valamivel jobban bántak Fábián jó ismerősével, Horváth János kanonokkal, az első magyar nyelvű katolikus teológiai folyóirat, az *Egyházi Értekezések és Tudósítások* (1820–1824) szerkesztőjével és kiadójával. Rosszabbul járt viszont Löw Lipót pápai főrabbi, akinek izraelita folyóirata, *A Magyar Zsinagóga* (1847) Pápán jelent meg. Kezdeményezéséről nem emlékezett meg a szakirodalom. A példák azt mutatják, hogy a magyar sajtótörténet művelői elhanyagolták a vidéki sajtó kutatását.⁶

Hasonlókat mondhatunk az egyháztörténeti munkákról. A katolikus Karácsonyi János monográfiája éppúgy nem vett tudomást Fábián életművéről, mint a református egyháztörténet.⁷ Bár Zoványi Jenő egyháztörténeti lexikona megbízható adatokat közölt Fábiánról, eredményeit a legújabb feldolgozások sem hasznosították.⁸

Az alábbiakban — a szűkre szabott terjedelem figyelembe vételével — arra teszünk kísérletet, hogy a magyar sajtótörténet nagy mulasztását pótolva, a lexikonok utalásaiból kibontsuk az életrajzt, bemutassuk Fábián József munkásságát és azt a társadalmi környezetet, amelyben élt, s tevékenykedett.

ÉLETRAJZI ÁLLOMÁSOK

Az életrajzok többsége azt állítja, hogy Fábián József 1762. február 12-én született a Balaton északi partvidékén fekvő Alsóörsön, Zala vármegyében. Az anyakönyvi adatok szerint azonban 1761. február 20-án keresztelték meg. A születés idejét ekkoriban nem volt szokás feljegyezni az anyakönyvben.⁹ Édesapja, Fábián István helybeli birtokos nemes volt, aki Pados Ferencet és Morotza Jánost hívta meg keresztszülőnek, természetesen feleségükkel együtt.

Családja 1630-ban, címereslevéllel nemesedett. A címerszerzők, Fábián József és fia Mihály eredetileg Hont megyében éltek, leszármazottaik csak a XVIII. század elején kerülhettek a Dunántúlra. Veszprém megyében 1743. január 17-én hirdették

Veszprém megyei hivatalos lap: a *Currens*. = *Napló* 1989. január 3. 5. Uő.: A Veszprém megyei sajtó kezdetei (1788–1847). = *Limes* 1990. 2. sz. 77–90.

⁶ HORVÁTH Konstantin: Az „Egyházi Értekezések és Tudósítások” (az első magyar kat. teol. folyóirat) története. 1820–1824. Versey Ferenc és Horváth János levelezése 1819–1822. A veszprémi egyházmegye múltjából 4. Veszprém, 1937. A megyei sajtóbibliográfia is az Egyházi Értekezések és Tudósítások c. folyóiratot tartotta az egyetlen 1848 előtti folyóiratnak, így aligha csodálkozhatunk azon, hogy az országos áttekintések is mellőzték a többi lapot és folyóiratot. Vö. NAGY László: A Veszprém megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1820–1956. Veszprémi könyvek 2. Veszprém, 1957. 34–35.

⁷ KARÁCSONYI János: Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig. Veszprém, 1929. BÍRÓ Sándor—SZILÁGYI István (szerk.): A magyar református egyház története. Bp., 1949.

⁸ ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Bp., 1977. BUCSAY Mihály: A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945. Bp., 1985.

⁹ Alsóörsi Református Egyházközség iratai. Vegyes anyakönyv I. 1720–1812. A falumonográfia írója közölte először az 1761-es adatot, de azt születési dátumként tüntette fel. Vö. LICHTNECKERT András (szerk.): Alsóörs története. Veszprém, 1996. 297. A kötetben korábbi művére hivatkozik, abban azonban még a lexikonokban is olvasható téves dátum (1762. február 12.) szerepelt. Vö. LICHTNECKERT András: A Balatonfüred–csopaki borvidék története. Veszprém, 1990. 258.

ki nemességüket. Leszármazásukat is ettől az időtől követhetjük nyomon részletesen.¹⁰

A Fábián család az Antal, Gál, Hetesi és Mórocz családokkal együtt a község szerény birtokú, de tekintélyes családjai közé tartozott, amelyek nemcsak a falusi önkormányzatban, hanem a hegyközségben és a református egyházban is irányító szerepet játszottak.

Ha a Veszprém megyei életrajzi lexikon CD változatát (1998) Alsóörsből „kikérdezzük”, választ kapunk arra a kérdésre, hol is helyezhető el Fábián József a település történeti személyiségei között. A számítógép 7 találatot jelez, mely valójában négy személyt takar: az időrendet tekintve Fábián József áll az első helyen, utána Endrődi (Kupricz) Sándor (1850–1920) költő és szerkesztő, Horváth József Berárd római katolikus lelkész (1913–1992) következik, aki 1948-tól haláláig szolgálta a falut. Végül P. Nagy Sándorné Jónás Klára (1926–1995) vegyész, szervesetlen kémikus, bauxitvány-kutató következik. Közülük csak Fábián alsóörsi születésű, a többieket munkájuk vagy más egyéb köti a településhez.

Vagyis Fábián az első tudós értelmiségi, aki a vegyes lakosságú (paraszi-nemesi) és felekezetű (református-katolikus) faluból indult útjára. Őt követte a lexikonban nem szereplő Mórocz Dániel (1792–1864), aki szintén Alsóörsön született, jogot végzett, s uradalmi ügyészként tevékenykedett. Nyugalomba vonulása után Felsőörsön élt. A *Gazdaságtudomány alapvonalai* c. munkája (Pápa, 1844) a dunántúli református egyházkerületben elfogadott népiskolai tankönyv lett.¹¹

Fábián József az elemi ismereteket a református népiskolában szerezte meg. Gyermekként megismerkedett a nemesi gazdaságban folyó munkákkal: a földműveléssel, állattartással, szőlőműveléssel, de megfigyelhette a balatoni halászok életmódját is.

Nemesi születésű lévén, szülei előtt több lehetőség állt: gazdának szánják a jóeszű fiút, vagy pedig taníttatják. A gimnázium és a jogi tanulmányok elvégzése után a vármegyei és az uradalmi igazgatásban, vagy az állami bürokráciában is karriert csinálhatott volna — akárcsak a katonai pályán.

Ők azonban mindezen lehetőségeket elutasították, s a debreceni kollégiumba küldték gyermeküket, hogy az a papi pályára léphessen. Hogy miért éppen Debrecenbe? — A kényszerű választásnak az a magyarázata, hogy a pápai reformátusok szabad vallásgyakorlatának megvonása miatt 1752–1783 között az ősi pápai kollégium szerepét a debreceni és sárospataki kollégium vette át. A XVIII. század második felében a Dunántúlon szolgáló református lelkészek többsége Debrecenben, Sárospatakon, vagy — már a század végén — Losoncon tanult.¹²

Fábián megszokva az iskolai rendtartás szigorú fegyelmét, sikerrel megfelelt a követelményeknek. 1779. április 23-án a kollégium felsőbb osztályait kezdte meg, ké-

¹⁰ KEMPELEN Béla: Magyar nemes családok. IV. Bp., 1912. 3.

¹¹ SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. Bp., IX. 1903. 316–317.

¹² KIS Ernő: A dunántúli ev. ref. egyházkerület pápai főiskolájának története 1531–1896. Pápa, 1896. 94–139.

sőbb pedig a teológiai tanfolyamot is elvégezte. 1789. szeptember 19-től a — kiváló tanulmányi eredményének köszönhetően — a kollégium seniori tisztségét töltötte be.¹³

A természettudományos érdeklődést a debreceni kollégium szilárdította meg benne. Tanárai közül Hatvani István (1718–1786) természettudományi munkáival szerzett nemzetközi hírnevet magának. Iskolatársai közt találjuk Pethe Ferencet (1762–1832), a későbbi gazdasági szakíró, a keszthelyi Georgikon tanárát, s a fiatalabb Karacs Ferencet (1770–1838), Csokonai barátját, aki majd neves rézmetszőként készíti illusztrációkat Fábíán szőlőművelésről szóló könyvéhez.

De a debreceni éveknek van más hozadéka is. A seniori tisztség és a takarékos életvitel lehetővé tette, hogy megtakarított pénzén svájci tanulmányútra induljon. 1791–1793 között a genfi és bérni egyetemen tanult. A német és francia nyelvtudását elmélyítve, megismerkedett a külföldi szakirodalommal, s műfordításokkal is megpróbálkozhatott.

Hazatérve a dunántúli református egyházkerületben lelkészi állásért folyamodott. 1793-ban a nagyszokoli (Tolna vármegyei) gyülekezet választotta lelkészéül. Itt rövid ideig szolgált, s csak az alkalmat várta, hogy szülőföldjéhez közelebb kerüljön. 1795-ben Vörösbénybe került, 1808 elején pedig Tótvázsonyba hívták.¹⁴ Egyházi karrierje eközben szépen ívelt felfelé: 1800-ban a veszprémi református egyházmegye tanácsbírájává, majd 1805-ben esperesévé választották; e minőségében szolgált haláláig.

FÁBÍÁN JÓZSEF, A TUDÓS PRÉDIKÁTOR

Első jelentős állomáshelye, Vörösbény különleges helynek számított, hiszen 1625-től a győri jezsuiták birtoka volt.¹⁵ A jezsuiták az 1630-as évek végén kezdték meg a reformátussá lett falu és a környék lakosságának visszatérítését, de Vörösbény esetén csak részeredményeket — a katolikus egyház megszervezését — értek el. A rend feloszlása (1773) után a Magyar Kamara lett a földesúr, amely rendszerint bérbeadással hasznosította az uradalmat.¹⁶

A vörösbényi református egyház javainak 1820-ban készített összeírásakor nem kis büszkeséggel állapították meg: A' reformáta sz[en]t essclesia, egy a' legregibb, nevezetessen 's a hajdani szomorú időkben legtöbb hanyattatásokat 's méltatlanságokat szenvedett, de mindeddig a' maga tisztaságában meg maradott 's virágzó r[e]f[or]ma[ta] ekklesiák között: a' mint hogy lakossai a' régibb időkben egészen, most pedig keveset kivén — reformátusok.¹⁷ Ez a — reformátusok számára kedvező —

¹³ Érdekes, hogy a debreceni kollégiumtörténet Fábíán nevét meg sem említette. BARCZA József (szerk.): A Debreceni Református Kollégium története. Bp., 1988.

¹⁴ DREL II. 217. fond. Veszprémi református egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvei. 1808. február 4. közgy. No. I/2. Fábíán József vörösbényi lelkész meghívása a tótvázsonyi gyülekezetbe.

¹⁵ HORVÁTH József: Vörösbény története. Vörösbény, 1979. 25.

¹⁶ Az 1780-as években Szentgyörgyi Horváth Zsigmond, 1796–1811 között gróf Zichy Károly nagyvázsonyi földbirtokos volt a bérlő. Vö. HORVÁTH: i. m. 1979. 53.

¹⁷ DREL II. 217. fond. A Veszprémi Református Egyházmegye iratai. A veresbényi egyház ingó és ingatlan javainak összeírása. Veresbény, 1820. február 10.

helyzet a XIX. század végéig fennállt; a katolikusok csak a környék (Füred, Fűzfő) iparosításával, az I. világháború után kerültek túlsúlyba.¹⁸

A vörösberényi református egyház megfelelő körülményeket tudott biztosítani a Nagy István prédikátort (1783–1793) felváltó Fábíán Józsefnek. A kamara által 1795-ben készített térképen pontosan feltüntették a református prédikátor és tanító birtokát. Eszerint a prédikátornak 5/8 nagyságú beltelket és egy egész jobbágytelket (24 hold szántót, 6 3/8 kaszás rétet), a tanítónak (ludi rector) 2/8 beltelket, s nagyjából fél jobbágyhelynek megfelelő külsőséget (11 hold szántót, 4 2/8 kaszás rétet) biztosítottak.

A tényleges állapot a későbbiekben, így 1820-ban sem változott lényegesen. Mindkettőjük földjeit régi szokás szerint a faluközösség művelte, a termést is a hívek hordták be. Az egyházközség ezen kívül illő fizetéssel látta el a lelkészt és a tanítót. A fizetés csekély készpénzből, s több természetbeni juttatásból állt. Fábíán utódának, Vári Szabó Sámuelnek konvenciója jól mutatja, milyen lehetett Fábíán József fizetése: 30 forint készpénz mellett 30 kila búza, 30 font faggyú, 12 öl tűzifa, egy mázsa hús, 1 mázsa só, 1 font bors, stólapénz, 2 hold eklésiai szőlő termése, egy sessio (telek) szántóföld a hozzá tartozó kaszálókkal. Az eklésia birtokainak műveltetéséről az egyházközségnek kellett gondoskodnia.¹⁹

A lelkési javadalom egy családos prédikátor számára az egész telkes jobbágynál jobb életszínvonalat biztosított. A lelkészt mentesítették a fizikai munka alól, hogy minden idejét egyházi kötelességének teljesítésére fordíthassa. Emellé számíthatjuk még Fábíán József alsóörsi birtokát, amely kiegészítette jövedelmét.

A parochiális ház — a lelkész otthona — 4 szobából állt: egy „tanuló házból”, egy ebédlőből, egy konyhából, egy „cselédházból”, ez utóbbi alatt pince volt. A cselédlakás folytában húzódott a kamara, a fészer, az istálló és a pajta; az istálló déli végében állt a tyúk-és lúdól; külön a kijáró, és külön a hízlalásra szánt sertések óla. Az istálló mögött feküdt a szérüs-, a Séd mellett húzódott a káposztáskert.

Az istentiszteletek helyéül a kőből épített, három csehsüveg boltozattal egységes belső terüvé átalakított templom szolgált, melyhez egykor tornyot építettek, amelyben ekkoriban három harang szólt. A XIII. századi alapokra épített templomot a XVIII. század elején vették körül védőfállal, majd jóval később, 1789-ben, barokk stílusban újjátették meg, s nyugati részében karzatot alakítottak ki.²⁰ Az egyik harangot Fábíán József idején, 1806-ban öntette a gyülekezet Johann Kohn pesti harangöntővel.²¹

¹⁸ S. LACKOVITS Emőke: Vörösberény református lakosságának kapcsolatrendszere. Házassági kapcsolatok. = KREDICS László–LICHTNECKERT András (szerk.): Balatonalmádi és Vörösberény története. Tanulmányok. Balatonalmádi, 1995. 319–335., különösen 321.

¹⁹ DREL II. 217. fond. Veszprémi Református Egyházmegye iratai. A veresberényi lelkész és tanító javadalmi jegyzőkönyve. Veresberény, 1813. január 4. Itt jegyezzük meg, hogy a korabeli hivatalos iratokban Vörösberény leggyakrabban Veres-Berény néven szerepel.

²⁰ PÁMER Nóra–SCHÖNERNÉ Pusztai Ilona: A vörösberényi református templom feltárása és helyreállítása. = KREDICS László–LICHTNECKERT András (szerk.): Balatonalmádi és Vörösberény története. Tanulmányok. Balatonalmádi, 1995. 227–246.

²¹ DREL II. 217. fond. A Veszprémi Református Egyházmegye iratai. A veresberényi református egyház vagyoneleltára. Veresberény, 1820. február 10.

Az egyház 1736-tól folyamatosan tartott fenn iskolát, amely a mindenkori lelkész és a presbitérium felügyelete alá tartozott. Fábíán idején működő tanítókat, vagy ahogy akkoriban mondták, oskolamestereket név szerint is ismerjük. Előbb Szétsi János (1789–1796), majd Radits Sándor (1796–1799) forgatta a tanítói pálcát; őt Góth György (1799–1800) és Pap István (1800–1820) követte. Míg másutt szinte évente cserélődtek a tanítók, Vörösberényben hosszabb ideig is megmaradtak, ami biztosította az iskola zavartalan működtetését.

Fábíán József életkörülményei lehetővé tették, hogy természettudományi érdeklődését kielégítse. Egyik életrajzírója szerint „a veresberényi lelkési lakban egy egész kis természettani szertárt rendezett be; itt kisebb-nagyobb földtekéken, a latema magica és Cartesianus ördögén kívül volt még egy villany-gép is, mely akkoriban a ritka dolgok közé tartozott.”²² Talán éppen a tanulószobát rendezte be fizikai-kémiai laboratóriumnak, amelyben szabad idejében kísérleteket folytatott.

Bizonyosra vehetjük, hogy a nyugat-európai (főleg a francia és német) természettudományi szakirodalomban leírt kísérleteket és eljárásokat (pl. szőlőcukor készítése, bor minőségének javítása) a gyakorlatban igyekezett kipróbálni. Szenvedélyesen kereste a természeti jelenségek természettudományos magyarázatát. Megfigyelte és leírta pl. a tihanyi viaszhang-jelenséget; foglalkoztatták a légköri jelenségek, az elektromosság természete.

Az 1790-es években, amikor Bécsben járt, nem hagyta ki az akkor Európában divatba jött kínai árműjáték tanulmányozását, mert kíváncsi volt a természeti jelenségek (pl. záporosó, holdnyugta, napkelte) utánzásának technikai módszereire.²³ Külön tanulmányozta a bűvészek, illuzionisták trükkjeinek technikáját, hogy hallgatóit, olvasóit felvilágosítsa a „csodás esetek” valódi tartalmáról. Esperesként szorgalmazta a tehénhimlő-oltás elterjesztését, a népoktatás színvonalának és hatékonyságának emelését.

Természetvizsgálói hajlama, felvilágosodott gondolkodása harmóniában volt valóságos világnézetével. Deistaként kereste a nagy alkotó alkotásainak – a természeti és emberi világnak – működési törvényszerűségeit. A babonáságot azért ostromozta prédikációiban és műveiben, mert úgy látta, megbéklyózza az emberek gondolkodását, félelemmel és bizonytalansággal tölti meg szívét. Vörösberényi korszakában, a szűkebb és tágabb társadalmi környezet ismeretében, a nép műveltségének emelését kívánta szolgálni a maga eszközeivel. Törekvésében nem volt egyedül, hiszen pl. támogatóra talál a vörösberényi születésű Tóth Ferenc (1768–1844) pápai prédikátorban és egyházkerületi jegyzőben.²⁴ A szintén vörösberényi születésű Ángyán János (1768–1846) és az 1790-es években Tótvázsonyban szolgáló Naszályi János (1760–1823) ugyancsak baráti köréhez tartozott.

A gyakorlati tapasztalatok ösztönözték cselekvésre. Tankönyvet kell adni a gyermekek, a tanítók, a lelkészek, az értelmiség és az olvasó nép kezébe, hogy gyökerestül

²² SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. Bp., 1894. III. 25.

²³ FÁBÍÁN József: Természeti tudomány a' köznépnék. Veszprém, 1802. 25–26.

²⁴ Az 1820. évi vörösberényi református egyház vagyonleltárában 25. tétele alatt olvasható, hogy 1805-ben Tóth Ferenc „az oskola mester számára egy régi imakönyvet” ajándékozott. Tóth Ferencnek meghatározó szerepe volt a dunántúli református egyházkerület népiszkolai tantervének (1808) bevezetésében is.

kiirtsuk a babonaságot. Kézikönyveket kell kiadni az okszerű mezei gazdaságról, a szőlőművelésről, bor-, pálinka és ecetkészítésről. Legjobb, s legcélszerűbb, ha a nálunk fejlettebb országok technikai, technológiai eljárásait adaptáljuk a sajátos magyar viszonyokhoz.

Így születnek meg sorra munkái, melyekkel Fábián a magyar nyelvű természettudományi, gazdasági és teológiai szakszókincs kialakításához is hozzájárult. A maga költségén adta ki *Természeti historia a' gyermekeknek* című tankönyvét (Veszprém, 1799), majd a *Természeti tudomány a' köznépnek* (Veszprém, 1803), *A boroknak természetéről, készítéséről és eltartásokról való értekezés* (Veszprém, 1805) című műfordítását. 1805-ben jelent meg szerkesztésében Veszprémben a *Prédikatori Tárház* c. egyházi folyóirat, amely fórumot teremtett a protestáns lelkészek elméleti, gyakorlati és egyháztörténeti kéziratok megismertetésére. A nyomdaköltségek miatt az 1808-as évfolyam már Vácott jelent meg. Az új nyomdai kapcsolat kiépítésében a szerkesztőtársnak, Látzai Szabó Józsefnek volt meghatározó szerepe.

Nem lényegtelen kérdés, hogy mindeközben milyen viszonyt alakított ki híveivel. Mennyire fogadták el a felvilágosító törekvéseit? E kérdésre csak közvetett módon tudunk válaszolni. Fábián kellő taktikai és pedagógiai érzékkel bírt, s ezért komolyabb, látványos konfliktusra nem került sor lelkész és hívei között. Kitűnő képzettsége, emberismerete és -szeretete, jó kommunikációs készsége átsegítette a nehézségeken.

Tótvázsonyba már házas, családos emberként érkezett meg. Az új közeg nem volt ismeretlen számára, hiszen sógora, a nyelvészként–irodalmárként ismert Somogyi Gedeon (1783–1821) révén a tótvázsonyi művelt köznemes családok mindegyikét ismerte. Ők — a Kazay-, Somogyi-, Oroszy-família — voltak a helyi református egyház fő patrónusai. A családok a művelt, felvilágosult köznemesi réteghez tartoztak; a férfiak közül többen vármegyei és egyházkormányzati tisztséget is betöltöttek, s nemcsak olvasták, hanem gyarapították is a magyar irodalmat.

A Fábiánnal közel egyidős id. Kazay Gábor (1763–1840)²⁵ és Oroszy Pál (1763–1833) Veszprém vármegye táblabírája,²⁶ Kazay Benjámin (kb.1764–1826) és a nyelvészként ismert Somogyi Gedeon (1783–1821) Veszprém vármegye járási esküdtje volt. Fábián Józsefet lefoglalta lelkészi, esperesi és tudományos munkája, nincs nyoma annak, hogy a polgári közigazgatásban tisztségekre pályázott volna.²⁷ Fábián rokonbaráti kapcsolatokat ápolott ezen túlmenően az Armpruszter, Kenessey, Pázmándy, Roboz, Takó családdal, amelyek szintén a vármegyei elithez tartoztak.²⁸

²⁵ Id. Kazay Gábor Theodicaea című filozófiai értekezését 74 éves korában, 1836-ban állította össze Tótvázsonyban. Kéziratok könyvének tartalmát a következőképpen határozta meg: „Philosophusi észrevételek a' vallásbéli vakbuzgóságról (Aberglaube), babonáról, és fanatizmusról”. Életéről és gondolkozásmódjáról BEZENYI Béláné: Egy deista köznemes a reformkorban. = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei IV. Bp., 1968. 307–317.

²⁶ Oroszyról, s a tótvázsonyi értelmiségi körrel bővebben HUDI József: Oroszy Pál táblabíró könyvtára. = Honismeret XXXI (1993), 4. sz. 138–143.

²⁷ VeML IV.1. a. fond. Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei 1805–1825.

²⁸ DREL III. 352. fond. A Tótvázsonyi Református Egyházközség iratai. Vegyes anyakönyv II. 1793–1837 (-1955) Tekintetes Kazay Benjámin 62 évesen, 1826. április 30-án jegyezték be a halotti anyakönyvbe. Gál Lajos prédikátor szerint bizonytalan nyavalyában hunyt el; az „Isten házában különös szeretője, (...)

A vörösberényihez hasonló nagyságú, s anyagi helyzetű gyülekezet békés, nyugodt alkotó éveket biztosított számára. Lelkészi működését megkönnyítette, hogy elődei rendben tartott egyházat adtak át neki. Legjelentősebb előde, a nyugati egyetemet járt Naszályi János tótvázsonyi éveiben (1793–1807) felújíttatta az egyházi épületeket, tornyot emeltetett a templom elé (1793–1794), s jól működő presbitériumot szervezett. 1793-ban helyi egyházi törvényeket is alkottak, amelyek részletesen szabályozták az egyházközség működését. 1795-ben hosszabb távra rendezték a prédikátor és a harangozó fizetését is.²⁹

Tótvázsonyban Fábián működése alatt döntő fordulat következett be a helyi társadalomban. Az 1810-es évek elején a katolikusok már megközelítették, az évtized végére pedig már meg is haladták a reformátusok létszámát. Az új földesúr, a jómódú Szentgyörgyi Horváth János támogatta a többségében német katolikus jobbágyság önszerveződését. Támogatásával létesült 1807-ben a katolikus népiskola, majd 1817-ben a tótvázsonyi római katolikus plébánia.³⁰ Az anyakönyvezést 1818-ban kezdték meg.³¹

Az új helyzetben Fábián a kölcsönös tolerancia jegyében tevékenykedett. A plébánia kegyurával, Szentgyörgyi Horváth Jánossal jó kapcsolatban volt. A fennmaradt iratokban nincs nyoma annak, hogy a két etnikum és két felekezet között komolyabb villongások történtek volna.³² Lelkészként gondja volt az egyházi épületek karbantartására, a gyülekezet építésére. Legtöbb bosszúságot az iskola jelentette, mert a gyakran cserélődő tanítók közül nem mindegyik felelt meg hivatásának.

Az egyházkormányzati, esperesi tevékenység jelentős energiákat igényelt. Neki kellett gondoskodnia az állami egyházügyi törvények és rendeletek, az egyházkerületi és egyházmegyei végzések végrehajtásáról, a végrehajtás ellenőrzéséről. Segítőitársai Nagy István egyházmegyei jegyző, s a gondnokok: Tatay Imre és Oroszy Pál voltak.³³ A rendszeresen visszatérő feladatok közé tartozott az egyházmegyei gyűlések összehívása, a döntések előkészítése; az évenkénti egyházi és iskolai vizitációk elvégzése, az egyházmegye közigazgatási és gazdasági (költségvetési, számadási) ügyeinek intézése.

A fennmaradt esperesi egyházlátogatási jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy Fábián József az egyházkerület által kiadott utasításnak megfelelően eljárva, ügyelt arra, hogy

betegek, nyomorultak gyámola, táplálója, az emberiség szíves barátja" volt. Keresztelési adatát nem találtuk a tótvázsonyi keresztelési anyakönyv I. kötetében (1738–1793). Felesége, Takó Júlianna már korábban, 1819. március 20-án, 56 éves korában elhunyt.

²⁹ HUDI József: A tótvázsonyi református egyház törvényei 1793-ból. = A Pápai Református Kollégium Évkönyve 1997–1999. Pápai Kollégiumi Füzetek 4. Pápa, 1999. 179–188. A törvényeket 1793-ban Oroszy Pál egyházközségi főkurátor, Kazay Benjámin, Kazay Gábor és Kazay Sándor földesurak, Tóssoki Ferenc kurátor és az alábbi jobbágycsaládok tagjai írták alá: Ajkai, Balog, Bognár, Bosoki, Czupor, Galambos, Göde, Györfi, Horvát, Juhász, Kovács, Komló, Kósa, Körmenyi, Kutasi, László, Mészöly, Sebesy, Seres, Szabari, Szabó, Szalai, Szőke, Takáts, Torda, Tóssoki, Tót, Varga, Vázsonyi.

³⁰ VERESS D. Csaba: Tótvázsony múltja és jelene. Veszprém, 1994. 105.

³¹ Schematismus cleri almae dioecesis Wesprimiensis ad annum jubilaei 1938. Wesprimii, 1938. 5.

³² DREL III. 252. fond. A Tótvázsonyi Református Egyház iratai (1682–1981).

³³ Tatay Imre 1795-től Veszprém megye másodalügyésze volt. Hivatali érdemei elismerésül a főispán táblabíróvá nevezte ki.

mind az egyházközsegekben, mind az elemi iskolákban rendben menjenek a dolgok.³⁴ Az egyházkerület megbízásából számos esetben eljár, hogy a valóni készülő híveket összebékítse, ami nem mindig sikerült.³⁵

Esperesi működése idején sikeresen agitált az iskoláskorú gyermekek himlő elleni védőoltásának bevezetése mellett.³⁶ Az egyházkerület 1814-es végzése nyomán a veszprémi egyházmegye Fábíán vezetésével ekkor, majd 1821-ben és 1822-ben is határozottan a védőoltás szorgalmazása mellett foglalt állást.³⁷ Nemcsak maga vállalkozott arra, hogy az iskolák részére tankönyvet állít össze, hanem másokat is erre ösztönzött. Egyházmegyéjéből Ángyán János neveléstudományi kézikönyvének kiadását és terjesztését is segítette.³⁸

Esperesi működésének jelentős eredményeként könyvelhető el a *veszprémi református egyházmegyei olvasóköri* megszervezése. Az egyházmegye 1817. február 3-án tartott ülésén úgy határozta, hogy az egyházmegye (tractus) számára megrendelik a Tudományos Gyűjteményt, melynek számait köröztetve juttatják el a lelkészekhez. Ez a rendszer azonban a lelkészek hanyagsága miatt nem vált be, így az 1821. február 20-án tartott egyházmegyei gyűlésen úgy döntöttek, hogy erre az évre még megrendelik a folyóiratot, a következő évtől azonban már nem fizethetnek rá elő. Ettől kezdve 1831-ig a lelkészek csak egyéni előfizetéssel juthattak hozzá a folyóirathoz. 1831-ben azonban a Zimmermann-féle Kirchen Zeitungot, 1833-tól pedig – az előző helyett – ismét a Tudományos Gyűjteményt rendelték meg.³⁹

Fábíán esperesként az egyházkerület igazgatásából is kivette részét. Hivatalánál fogva — a veszprémi egyházmegye képviselőjében — tagja volt az egyházkerületi közgyűlésnek, amelyen komoly aktivitást fejtett ki. 1810-ben, amikor az új énekeskönyv kiadása szóba került, ő is azon a véleményen volt, hogy az olcsóbb megoldást kell választani, s nem a távoli debreceni nyomdával kell dolgoztatni, hanem a közelebbiek valamelyikével. 1810. május 28–29-én, amikor éppen Tótvázsonyban ülésezett az egyházkerület, Ángyán Jánost és őt bízta meg azzal, hogy tárgyaljon a veszprémi Szammer nyomdával; Tóth Ferencet pedig azzal, hogy vegye fel a kapcsolatot a győri Streibig nyomdával.⁴⁰

Az elképzelés az volt, hogy megegyezés esetén királyi engedélyt (privilegiumot) szereznek az egyházi művek nyomtatására. A terv végül más formában valósult meg:

³⁴ DREL II. 217. fond. A Veszprémi Református Egyházmegye iratai. Esperesi vizitációk jegyzőkönyvei 1814–1825.

³⁵ DREL I. 1. a. fond. A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei. 1824. május 24–26. közgy. No. 66.

³⁶ Magyarországon először 1801-ben Pesten végzett himlő elleni védőoltást Bene József egyetemi tanár. Vö. BENDA Kálmán (főszerk.): Magyarország történeti kronológiája. Bp., 1983. II. 619.

³⁷ DREL II. 217. fond. A Veszprémi Református Egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvei. 1821. No. 35., valamint 1822. No. 30.

³⁸ Ángyán János Vöröserényben született 1768. március 1-én, a debreceni kollégiumban, majd a jénai egyetemen tanult, 1808-tól haláláig Veszprém prédikátora volt. Veszprém-ben hunyt el 1846. január 5-én. Fő műve: Nevelés és tanítás tudománya. Pest, 1822–1823.

³⁹ DREL II. 217. fond. A Veszprémi Református Egyházmegye iratai. A Veszprémi Tractus jegyzőkönyvének kivonása. 1829. 120.

⁴⁰ DREL I.1.a.fond. A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei. 1810. május 28–29. közgy. No. 27.

egy idő után a pesti Trattner nyomdát bízta meg a Kiskáté kiadásával. A nyomda 10.000 példányban állította elő a kiadványt, melynek szétosztásáról az esperesek gondoskodtak.⁴¹

1814-ben Fábán egy indítványt nyújtott be az egyházkerülethez; javasolta, hogy a kerület állítson fel nyomdát a szükséges nyomtatványok előállítására. Tudtommal ő volt az első, aki hivatalos fórumon felvetette az ötletet, amelyet — Tóth Ferenc püspök ismételt javaslatára — csak 1837-ben sikerült megvalósítani.⁴² A pápai főiskolai nyomda történetével foglalkozó művek — nem tudva az előzményekről — mindmáig egyedül Tóth Ferenc érdemének tulajdonítják a nyomda alapítását.

1815-ben Fábán József – Vetsey Ferenc és Osvald Zsigmond társaságában — részt vett az egyházkerületi, egyházmegyei és kollégiumi számadásokat felülvizsgáló egyházkerületi számvizsgáló deputáció munkájában.⁴³ Ugyancsak részt vett az egyházkerület jóváhagyásával az 1814-ben tűzkárokat szenvedett vámosi gyülekezet megsegítésére indított akcióban. Gyűjtőmunkájáról — az egyházkerület sürgetésére — 1816-ban nyugtákkal alátámasztott elszámolást készített.⁴⁴ 1817-ben az egyházkerület úgy döntött, hogy a kollégiumi vizsgákra (examenekre) nemcsak a pápai egyházközség és a pápai egyházmegye (tractus) képviselőit hívja meg, hanem a veszprémi egyházmegye képviselőit is. Fábán mellett az egyházmegye kurátorait: Kazay Gábort, Kuthy Pált és Oroszy Pált is meghívták a záróvizsgákra.⁴⁵ 1819-ben Édes Gergely református prédikátor törvénytelen esketési ügyének kivizsgálására kapott megbírást.⁴⁶

Az 1820-as években a vámosi Pap (Papp) István elleni támadás okozta Fábának a legnagyobb fejtörést. A „vallási egyesülés ideáját” könyvben⁴⁷ kifejtő lelkész a konzervatív felfogású egyházi vezetés megtámadta. A hivatalos vizsgálatban az esperesnek is segédkeznie kellett. Az egyházkerület Márton István és Sebestyén István főiskolai professzorokat, valamint Kolmár József esperest kérte fel hivatalos bírálatra.⁴⁸ A Fábán által 1823. november 23-án Palotára összehívott egyházmegyei gyűlésen Pap nem védte meg álláspontját, hanem a „maga mentségét” adta elő. Így — nyilván Fábán közbenjárásával — sikerült ügyét elsimítani. „Érdeméhez képest megfeddett,” de súlyosabb büntetést nem kapott. Az ügy azonban nem

⁴¹ DREL I. 21. fond. Püspökök, főjegyzők személyi iratai. Tóthpápai József dunántúli református püspök levélmásolati könyve 1814–1826. A kiskáté második kiadásának felosztási terveze (1820).

⁴² DREL I.1.a. fond. A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei. 1814. július 12. közgy. No. 18. Az indítvány tartalmát jelenleg nem ismerjük, mivel a közgyűlési iratok között nem található a beadvány.

⁴³ DREL I. 1. a. fond. A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei. 1815. június 29. – július 1. közgy. No. 1.

⁴⁴ Uo. 1816. július 2-4. közgy. No. 17. Fábán József a révkomáromi közgyűlésen mutatta be a nyugtákat.

⁴⁵ Uo. 1817. július 1-2. közgy. No. 75.

⁴⁶ Uo. 1819. június 29. – július 1. közgy. No. 36. Édes Gergely (1763–1847) lelkész, költő 1814–1817 között Balatonhenyén, 1817–1833 között Kupon szolgál. Fia, Édes Albert és Fábán Gábor a Pápai Református Kollégiumban tanultak, barátok voltak. Vö. HERMANN István: Édes Gergely kupi lelkési évei levéltári adatok tükrében. = CSILLAG István (szerk.): Édes Gergely emlékezete. Pápa, 1999. 165–176. SZINNYEI József: Fábán Albert. = Magyar írók élete és munkái. Bp., 1893. II. 1196–1197.

⁴⁷ PAP István: A vallási egyesülés ideája. Veszprém, 1823.

⁴⁸ DREL I.1.a. fond. A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei. 1823. No. 25.

maradt a püspökség keretei között. 1824-ben már a Magyar Királyi Helytartótanács is utasítást adott a vitatott értekezés beküldésére.⁴⁹

A sokirányú hivatali elfoglaltság mellett is volt ideje Fábiánnak a tudományos kutatások folytatására, a szőlészeti-borászati szakmunkák tanulmányozására, a külföldi szakirodalom fordítására. 1809 tavaszára készült el élete fő művével, a *Visgálódó és oktató értekezés a szőlő-mívelésről* című szakkönyvnek a fordításával és kiegészítésével, mely a veszprémi Szammer nyomda jóvoltából 1813–1814-ben látott napvilágot. Az évtized második felében a kenyérsütést tudományos szempontból tanulmányozta, s megfigyeléseit 1817-ben a *Tudományos Gyűjtemény* című neves folyóiratban tette közzé. 1818-ban nem kis erőfeszítések árán sikerült kiadni a *Lelki Pásztori Tárház* c. folyóirat egy évfolyamát. A következő évben ugyancsak Pesten adta ki két kötetben a kevésbé ismert klasszikus szerző, *Columella* mezei gazdálkodásról írt latin nyelvű művét magyar fordításban.

Életrajzát olvasva, úgy tűnik, hogy írói ténykedése ezzel lezárult. Közel 60. évéhez, a korabeli felfogás szerint már idős embernek számított, s talán nyugalomra vágyott. De nem egészen így történt. Kézíratos feljegyzéseket készített az „étek-eltartásról” – a kéziratot fia csak halála után adta ki.⁵⁰ Egyáltalán nem ismert, hogy 1820-ban három tankönyvet állított össze a dunántúli református egyházkerület iskolái számára. Az egyikben a korszerű természettudományi, a másikban a gazdasági, a harmadikban a számtani ismereteket foglalta össze. Az egyházkerület a kéziratokat — a szokott módon — szakértői bizottságnak adta ki véleményezésre. A bizottság több tagja kedvezően nyilatkozott a művekről, de azok kiegészítését, módosítását javasolták. Fábián a némelyeknél tapasztalható kritikus hangnem miatt valószínűleg megsértődött, mert az átdolgozásra nem volt hajlandó — így tankönyvtervezeteit sosem láthatta viszont nyomtatásban.

FÁBIÁN JÓZSEF, A FOLYÓIRATSZERKESZTŐ ÉS KÖNYVKIADÓ

Fábián József nevéhez két folyóirat — korabeli nevén *folyó-írás* — alapítása fűződik. Már vörösbéri lelkész korában érzékelte, hogy a protestáns lelkészeknek nem áll rendelkezésére olyan magyar nyelvű nyomtatott periodika, amely munkájukat, tájékozódásukat megkönnyítené. Az 1805-ben Veszprémben útjára bocsátott *Prédikátori Tárház* előszavában pontosan rögzítette, mi indította a nagy elhatározásra: „Miolta hivatalomat elkezdtem, és szolgatársaim közt forgolódom, nemegyszer hallottam ezt a' kívánságot: vajha miköztünk is találkozna olyan, a' ki más nemzeteknek példájok szerint arról gondolkodna, hogy kezdene valami olyan gyűjteményhez, a' mellyben a' prédikátori hivatalra tartozó mindenféle dolgok rövideden feltaláltatnának, hogy ne kellene nagy költséggel, idegen nyelveken írt könyvekhez folyamodni a' segedele-

⁴⁹ Uo. 1824. május 24-25. közgy. No. 58/1. A Helytartótanács a könyv egy példányát is bekérte, a felküldésről Fábiánnak kellett gondoskodnia.

⁵⁰ Étek-eltartás mestersége. Pest, 1833. Kiadta fia, Fábián Gábor.

mért, hanem lenne született nyelvünkön, a' mivel magunkon közelebből, kivált ritkább esetekben, jó módjával segíthetnénk."

A folyóirat ennek a célkitűzésnek kívánt megfelelni. Nemcsak prédikációkat, ágendákat, imádságokat akart közzétenni, hanem értekezéseket, hivatalos híreket, papi életrajzokat, sőt az egyházi irodalomról megjelent recenziókat is. Leszögezte azt is, hogy az írásokat nem név nélkül — amint akkoriban divat volt —, hanem a szerzők nevének feltüntetésével kívánja közzélni, előnyben részesítve azokat, amelyek az eddig elhanyagolt, de a hallgatóságot érdeklő témákat feszegetnek. „A' magam tapasztalásából tudom, hogy sohasem figyelmesebbek a' hallgatók, mint mikor a' tanító olyanokról tanít” — jegyezte meg.

Milyen újszerű témák kerültek elő az 1805-ben Veszprémben, majd Vácott kiadott *Prédikátori Tárház* (1805–1808) számaiba? Feltétlenül az újdonságok közé tartozott a himlőoltásról, a magyar hazafiság tartalmáról, a divatról és fényűzésről, a társasági életéről, a jótékony intézetekről, a lányok neveltetéséről szóló szentbeszéd.

Fábián a *Prédikátori Tárház* indításával az *első magyarországi magyar nyelvű protestáns teológiai folyóiratot* indította útjára, amely egyúttal az első Veszprém megyei folyóiratnak számított. A protestáns egyháztörténészek közül Zsilinszky Mihály azon kevesek közé tartozott, akik tudtak a Tárház létezéséről, de nem lapozták fel, így automatikusan az egyházi beszédgyűjtemények közé sorolták.⁵¹ Valószínűleg neki köszönhetjük, hogy az egyháztörténet mindmáig az 1842-ben megindított *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapot* tekinti az első magyar nyelvű protestáns folyóiratnak.

S ha a folytatást, az 1818-ban Pesten megjelentetett *Lelki Pásztori Tárház* négy számát tekintjük, megállapíthatjuk, hogy az volt a *második magyarországi, magyar nyelvű protestáns folyóirat*. Ebből két írást mindenképpen kiemelhetünk. Somogyi Gedeon, Veszprém vármegye levéltárának munkatársa, regesztrátora magyar fordításban 1606-tól kezdődően a maga koráig közzétette a vallásügyi törvényeket és rendeleteket; a szerkesztő pedig közölte az 1807-ben a dunántúli egyházkerületben működő református lelkészek rövid életrajzát.

Komolyan vették a recenzió rovatot is: olyan német teológiai műveket ismertettek, amelyek a protestáns egyházak egyesülésének, uniójának kérdésével foglalkoztak — kimondatlanul is ösztönözve ezzel Pap Istvánt fentebb említett tanulmányának elkészítésére.

A *Lelki Pásztori Tárház* c. folyóiratnak irányultságát, s Fábián József nyitottságát mutatja, hogy nemcsak református, hanem evangélikus szerzők munkáinak is helyt adott. A reformátusok közül első helyen a szerkesztőtárs Látzai Szabó József (1764–1828) nevét kell megemlíteni. Látzai a hollandiai Utrechtben és a német Göttingenben fejezte be teológiai tanulmányait, majd a pápai református kollégiumban volt tanár (1791–1805), ahonnan Lepsénybe ment lelkésznek. 1807-től haláláig szülőv-

⁵¹ Zsilinszky a következőket írta: „A XIX. század elején a nemzeti nyelv hódításának eredményét mutatja már a Fábián József veresberényi ref. lelkész szerkesztésében megindult „*Prédikátori Tárház*”, mely magyarul jelent meg 1805-ben Vácott és három évfolyamot élt meg.” A lábjegyzetben pedig hozzáfűzte, hogy „ezen kötetek [más hasonlókkal együtt – H. J.] csakis mint egyházi beszédgyűjtemények szerepelnek.” Vö. ZSILINSZKY Mihály: *A magyarországi protestáns egyház története*. Bp., 1907. 593–594.

rosában, Sárospatakon lelkészkedett, s az ottani főiskolán tanított gyakorlati teológiát. Több tankönyvet és népszerű szentbeszédet írt és adott ki.

A munkatársak közül a már említett Naszályi János (1760–1823) palotai (várpalotai) lelkész; a Jénában tanult Nagy István (1770–1841) főre, a Sárospatakon végzett Szikszai János (1773–1839) foksabadi lelkész nevét kell megemlíteni.⁵² Rajtuk kívül még Ketskeméti Dániel, Már Péter, Somodi István, Vári Sámuel, Zsoldos Jakab református lelkészek is dolgoztak a folyóiratba.

Az evangélikusok közül a wittenbergi és hallei egyetemen tanult Hrabovszky György (1762–1825) kissomlyói, majd 1817-től haláláig lajoskomáromi lelkész emelkedett ki, aki nemcsak az egyházi szónoklataival, hanem egyháztörténeti munkáival is nevet szerzett magának. Utolsó állomáshelyén az erőszakos magyarosítás elszánt harcosaként szlovák híveivel is szembe került.

A folyóirat megindítása és fenntartása kiterjedt szervezőmunkát igényelt. Fábián és Látzai levelezés vagy személyes kapcsolattartás révén tudta a kívánt írásokat begyűjteni. Elő kellett a nyomdaköltségeket teremteni, ami előfizetők toborzásával, támogatók felkutatásával történhetett. Szerkesztőként több ezer nyomtatott oldalnyi szöveg gondozása, nyomdai előkészítése, a megjelent számok forgalmazása komoly teljesítménynek számított.

A Prédikatori Tárházat Fábián a saját, míg a Lelki Pásztori Tárházat Trattner János Tamás pesti nyomdász költségén jelentette meg. A köznép számára írt természettudományi művének kiadásához K. Horváth Istvánt, Fejér vármegye hosszú ideje hivataloskodó, s „nagyérdemekkel ékeskedő” alispánjának (viceispánjának), a dunamelléki református egyházkerület egyik „főbb rangú assessorának”, azaz ülnökének támogatását nyerte meg.

A folyóirat mellett könyveinek kiadásához is támogatókat kellett szereznie. Chaptal szőlőművelésről írt munkájának kiadásához (Veszprém, 1813–1814) zseniális megoldást választott. A kézikönyv megjelentetését hazafias ügynek tüntette fel, s egyenesen gróf Esterházy János Veszprém megyei főispánt és a megye közönségét kereste meg. A megye a maga körében azonnal gyűjtést kezdeményezett, s a többi törvényhatóságot is tudósította a kiadási tervről és az előfizetési lehetőségről. Így a két kötet kiadása ténylegesen nemzeti ügyvé vált!

Hasonló megoldást keresett — Fábián nyomán — Márton Gábor köveskálai lelkész, aki méhéseti szakkönyvet írt, s kiadásához gróf várkonyi Amade Antal főispántól és Zala megye közönségétől kért és kapott támogatást.⁵³ Márton műve azonban nem keltett akkora visszhangot, bár a gazdálkodás iránt érdeklődő értemiséget sikerült mozgósítani.

⁵² Szikszairól azt olvassuk a Veszprémben tartott egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyvében, hogy 1839-ben esperesi hivatalát „resignálta” és nemsokára meghalt. Utódául Bali Mihályt választották. DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei. 1840. június 30.–július 2. közgyűlés No. 3. A foksabadi református egyháztörténet szerint 1839. szeptember 15-én hunyt el. Vö. MÉSZÁROS János: A balatonszabadi reform. egyház története. Balatonszabadi, 1927. 9. = DREL I. 1. k. fond. Az egyházkerület gyűlékezettörténeti gyűjteménye. sz. n.

⁵³ MÁRTON Gábor: Gazdaságos méhtartás. Győr, 1816.

Pedig Márton művével — a gyakorlati tudás átadásán kívül — azt is bizonyítani kívánta, hogy a méhtartás „a' magyarországi gazdaságnak háromannyinál is több hasznát ad, mint a' gazdaságnak akármelyik más ága”. Kézikönyvét azoknak a „szőlőművelést kedvellő gazdáknak” a figyelmébe ajánlotta, „a' kik Chaptálnak a' frantziaországi szőlőművelésről írt betses munkáját” olvassák, bízva abban, hogy akadnak közöttük olyanok, akik — „mint megannyi Chaptálok” — a magyar gazdaság többi ágához is szakkönyveket készítenek.⁵⁴

A Columella-fordítás kiadásához (Pest, 1819) a katolikus Szentgyörgyi Horváth János jómódú tótvezsonyi birtokost, míg tankönyvei kiadásához az 1820-as évek elején a Dunántúli Református Egyházkerületet sikerült megnyernie.

FÁBIÁN JÓZSEF, MINT TUDOMÁNYOS ISMERETTERJESZTŐ

Fábián József *szenvedélyes ismeretterjesztő* volt, aki minden alkalmat megragadott, hogy a babonáság ellen felvegye a harcot. A szószéki prédikációt éppúgy felvilágosításra használta, mint a tudományos értekezést, a felvilágosító szakkönyvet vagy a folyóiratcikket.

A fizikai-kémiai kísérleteket végző, francia, német és latin szakirodalmat forgató lelkes felvilágosító ténykedését a jórészt még analfabéta hívek valószínűleg fenntartásokkal, míg a művelt köznemeselek és értelmiségiek helyesléssel fogadták.

Könyveiben saját *megfigyeléseit* is úgy adta elő, hogy senkit meg ne sértsen. Tapintatos eljárására egy példát említünk. Vörösbereány környékén történt az eset, melyet a mozgás törvényeiről értekezve, lábjegyzetben tett közzé a *pórnál járt rostaforogató asszonyról*.

„Itt, a' hol ezeket írom — meséli szerzőnk —, egy furtsa história történt ezelőtt mintegy négy-öt esztendővel a' rostaforogással. A' szomszéd faluba[n] ellopták valami [z]sidónak némely portékáit. Egy bizonyos aszszonyra volt minden gyanúsága; de minthogy semmi bizonyost nem tudhatott, nem merte egészen reá fogni.

Lejön azért ide hozzánk [Veresbereánybe] egy S. J-né nevű öreg aszszonyhoz, kiről hallotta volt, hogy nagyon ért a rostaforogáshoz. Ezt kéri men[n]yre-földre, hogy segítsen rajta, és a' tolvajt a' rosta által keresse ki. Az öreg aszszony egy-két garasért és holmi sovány ígéretért mindjárt ajánlja szolgálatját, előveszi a' rostát, és mindenben úgy tselekszik, a' mint fellyebb mondánk; és minthogy megértette, kire van a gyanúság, pontban arra fordult a' rosta is.

Erre a' [z]sidó viszsza megy nagy sietve, megtámadja a' gyanúba[n] lévő aszszonyt, tolvajnak, mindennek kiáltja. E' szegény, nem tudja, mi dolog; keményen öszvevesznek, egymást szidják, motskolják, an[n]yira, hogy végre vármegyére kelnek. Minekutánna a' n[emes] vármegye a' dolgot megvi[z]sgálta volna, látván, hogy a' babonás aszszony mindennek az oka, ezt befogatja, és egynehány napi szenvedése után hazaküldvén, itt a' falu közepén korbálsoltatta meg. Így adta meg az árát az öreg

⁵⁴ Uo. Előbeszéd, XV.

aszszony a' rostaforogatásnak, mellynek a' lett a' következtése, hogy azolta nemtsak az, hogy nem forgat rostát, de még hasznos végre se akarja azt a' kezébe venni.”⁵⁵

Nemcsak az anekdota-formában előadott történet, hanem a Fábíán által írt vagy közölt számos prédikáció is a *természeti jelenségek* tudományos magyarázatának megértetését szolgálja. Fábíán széles körben ismerteti az *új technikai felfedezéseket*: a vilálműhárítót, a barometert, a pálinka-szesszokmérőt, a léghajót, a cukorgyártási eljárásokat stb. A szőlőművelésről szóló könyvének bevezetőjében a francia méterrendszer talán első magyarországi népszerűsítőjét tisztelhetjük személyében.⁵⁶

Emellett *praktikus tanácsokat* is ad, amelyek az *egészséges életmódot* szolgálják: ne építsenek alacsony házat, rendszeresen szellőztessenek, s ha betegek, ne a babonás népi gyógymódokat alkalmazzák, hanem forduljanak szakorvoshoz és szedjenek gyógyszereszek által előállított gyógyszereket.

FÁBÍÁN JÓZSEF ÉS CSALÁDJÁ

A református hagyományoknak megfelelően Fábíán József és felesége sok gyermeket vállalt. Első feleségétől, Somogyi Zsuzsannától 7 gyermeke született, akik közül négy maradt életben.⁵⁷ A két fiút, Gábort és Gedeont taníttatták. Fábíán Gábor 1821-ben megszerezte az ügyvédi diplomát, s ismert író és irodalomszervező lett. Öccse, Gedeon földmérőnek tanult és Sümegen telepedett le. Fábíán Gábor apjához hasonlóan több nyelvet beszélt. Pozsonyban — édesapja biztatására — tanult meg németül, a pápai kollégiumban latinul és görögül, később Pesten franciául és angolul.

1815-ben, amikor a nagyobb fiúk még tanultak, a kis József és Ágnes pedig családi körben nevelődött, édesanyjuk 38. évében hirtelen támadt lázas betegségben, „forró nyavalyában” meghalt. Az esperes szeretett feleségéről azt jegyezte a tótvázsonyi anyakönyvbe, hogy „sok szép virtusokkal ékeskedő” volt. Temetésén Fábíán lelkész-

⁵⁵ FÁBÍÁN József: Természeti tudomány a' köznépeknek. Veszprém, 1803. 38.

⁵⁶ Csak megjegyezzük, hogy a méterrendszert hivatalosan 1874-ben vezették be Magyarországon.

⁵⁷ Fábíán József családi viszonyairól az anyakönyvek és a hagyatéki iratok alapján a következőket tudtuk megállapítani: Fábíán már 1791-ben házas volt Somogyi Zsuzsannával. Házasságukból született kb. 1792-ben ÁGNES, aki 1810. december 23-án Tótvázsonyban halt meg „forró nyavalyában.” JÓZSEF 1794. augusztus 18-án született, ugyanezen a napon megkeresztelték. Még két hetet sem élt: augusztus 31-én temették el énekszóval. GÁBOR, a későbbi író, 1795. december 28-án Vörösbényben született, meghalt Aradon 1877. december 10-én. Halála után a városban szobrot emeltek a tiszteletére. Őt követte GEDEON 1798. szeptember 26-án, aki földmérőnek tanult, 1825-ben Sümegen élt. ZSUZSANNA kb. 1801-ben született Vörösbényben, 1810. december 10-én hunyt el Tótvázsonyban, ugyancsak „forró nyavalyában.” JÓZSEF 1808. február 11-én, ÁGNES 1812. április 11-én látta meg a napvilágot. A második házasságából 3 gyermek született Tótvázsonyban: TERÉZIA 1816. október 12-én, ZSUZSANNA 1821. augusztus 13-án, DIENES (DÉNES) 1823. március 3-án. Az anyakönyvben Zsuzsáról és Dénesről azt is feljegyezte Fábíán József, hogy mindkettő beoltatott, ti. himlő ellen. A „születési” adatok — József (1794) és Gábor kivételével — mindenkor a keresztelés időpontját jelentik! — Források: DREL III. 252. fond. A Tótvázsonyi Református Egyházközség iratai. Vegyes anyakönyv II. 1793–1837. A Vörösbényi Református Egyházközség iratai. Vegyes anyakönyv I. 1735–1808. A kutatás lehetővé tételét nagytiszteletű Szalay Szilárd vörösbényi református lelkésznek ezúton is köszönöm.

barátai: a veszprémi Ángyán János és a füredi Nagy István mondták a gyászbeszédet, melyet később a Lelki Pásztori Tárházban meg is jelentettek.

Fábián József a gyermekek érdekében hamarosan megnősült és Medgyesi Zsuzsannát vette feleségül, akitől három gyermeke született: Terézia (1816), Zsuzsanna (1821) és Dénes (1823). Nem sokáig örülhetett azonban gyermekeinek, mert 1825. január 29-én szélütésben váratlanul elhunyt.

Halála után felnőtt fia megegyeztek az özvegygel, aki részét megkapta, s három kicsinyével szülőhelyére, Kőrösre költözött.⁵⁸ Fábián Gábor és Gedeon az ingóságokat egymás közt felosztották, s magukhoz vették, birtokaikat pedig rokonuk, Somogyi Péter tótvásonyi közbirtokos gondjaira bízta. Ágnes és József eltartásáról és neveltetéséről szintén közös megegyezés alapján gondoskodtak. Mire az eset a Veszprém vármegyei árvaügyi választmány tudomására jutott, az érintettek — törvénytelenül — elintézték az árvák sorsát.

Kezdetben úgy tűnt, hogy Somogyi Péter a törvény szerinti gyám, Fábián Gábor megelégedésére intézi az ügyeket, ám rövidesen összeütközésre került sor köztük, mivel Somogyi a maga anyagi érdekeit tartotta szem előtt. A kölcsönös vádaskodások hosszú gyámügyi vizsgálathoz vezettek, amelyet — miután Somogyi kifizette Fábián Gábornak és Gedeonnak a követelt 1.000 váltóforintot — a felek között 1833-ban békés megegyezéssel zártak le. Ezután a vármegye is ad acta tehetette a vaskos vizsgálati anyagot.⁵⁹

A gyámügyi iratokból kitűnik, hogy Fábián József szerény ingó és ingatlan vagyont, s meglehetősen adósságot hagyott gyermekeire, megnehezítve ezzel az árvák nevelését. Felnőtt fiainak, Fábián Gábornak és Gedeonnak a hétköznapijait szemmel láthatóan megkeserítette, hogy egyszerre kellett gondoskodni testvéreik eltartásáról, felneveléséről és az örökölt adósság tisztázásáról.

Fábián József adóssági viszonyairól egy eddig kevésbé használt forrástípus, a vármegyei betáblázási jegyzőkönyv lehet segítségünkre. A kölcsönügyleteket ugyanis a vármegyei közgyűléseken, ún. be- és kitáblázás formájában tartották nyilván.⁶⁰ A Veszprém megyei közgyűlési jegyzőkönyvek fényt vetnek Fábián József pénzügyi helyzetére.

⁵⁸ A hagyatéki iratokból nem derül ki, hogy melyik Kőrösről van szó.

⁵⁹ VeML IV. 1. b. fond. Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai. 1833. No. 378.

⁶⁰ A betáblázási jegyzőkönyvek gazdaságtörténeti hasznosításáról GLÓSZ József: A megyei betáblázások és a közbirtokos nemesség. = Aetas 1992. 4. sz. 44-47.

Fábián József és társai adósságainak betáblázása
Veszprém vármegye gyűlésein (1817–1823)

	Hitelező	Adóslevél kelete	Összeg (váltóforintban)	Jogcím	Felvevő
1.	Dunántúli Református Egyházkerület	1814. április 26.	200	kölcsön	Fábián József
2.	Veszprémi Református Egyházmegye	1817. július 10.	800	400 új énekeskönyv ára	Fábián József
3.	Veszprémi Református Egyház	1818. január 1.	400	200 zsoltároskönyv ára	Fábián József
4.	Dunántúli Református Egyházkerület	1819. június 28.	528	kölcsön	Fábián József Naszályi János Ángyán János
5.	Horváth János veszprémi kanonok	1819. július 26.	375	kölcsön	Fábián József
6.	Pápai Református Kollégium	1823. március 8.	800	kölcsön	Fábián Gábor Fábián Gedeon
7.	Cserna István ősi református lelkész	1823. április 25.	1.000	kölcsön	Fábián József
	Mindösszesen		4103		

Fábián József esperesi, írói-szerkesztői munkája során hivatalához, anyagi helyzetéhez viszonyítva jelentős adósságot halmozott fel. A nevére betáblázott kölcsönök nagysága megfelelt kb. egy 1400–1500 holdas közepes minőségű köznemesi birtok egyévi tiszta jövedelmének. A felhalmozott adósságot részben az adóslevél aláírása után, részben a lelkész halála után táblázták be; kitáblázás viszont 1825 előtt nem történt meg. Az esperes anyagi helyzete 1823-ban érte el a mélypontot: ekkor fiai azért vettek fel kölcsönt a Pápai Református Kollégium pénztárából, hogy apjuk adósságait átmenetileg rendezzék. Ez sem volt elég, így egy hónappal később Fábián József lelkészársától, Cserna Istvántól ismét jelentős összeg felvételére kényszerült.

1825 utáni években — pontosabban évtizedben — Fábián Gábor és Gedeon az adósságok nagy részét tisztázta. A veszprémi egyházmegye 1826-ban régi kamatok fejében 36 forintot, ezen kívül 57 forint 7 krajcár tőkét és ennek

1817-től járó kamatait követelte az örökösöktől, de azok a többszöri felszólítás ellenére sem válaszoltak.⁶¹

A dunántúli református egyházkerület 1825-ben fogalmazta meg követelését, melyet évente megismételt.⁶² Az ügy végére 1837-ben azzal tettek pontot, hogy a néhai Fábíán Józsefnél az énekeskönyvek árában maradt 7 forint 30 krajcárt, mint „megvehetetlen”, „elveszítettnek” tekintették és kitörölték a restanciák (hátralékok) sorából.⁶³

A száraz tények megengedik annak a tanulságnak a levonását, hogy a tudományos munka, az írói ambíciók néha olyan súlyos áldozatokkal jártak, amelyek a családi háztartást is megrengették. Fábíán esete még szerencsésnek tekinthető, hiszen idővel tisztázódtak az adósságok; nem úgy barátja és adóstársa, Ángyán János esetében, aki ellen a vármegye a csődeljárást is lefolytatta.

MÉRLEG

Fábíán József élete és működése — jelentőségénél fogva — monografikus feldolgozást igényel. Fenti áttekintésünk nem több vázlatnál, amely egy sokoldalú, felvilágosult református lelkész munkásságát igyekezett felvillantani. Arcvonásait — mivel arcma sa nem maradt fenn — egyedül tárgyasult tevékenysége révén tudtuk megrajzolni. Mintegy 4000 kéziratos és nyomtatott oldalnyi írás és műfordítás, s közel 2500 folyóiratoldal őrzi kezenyomát. A fennmaradt dokumentumok segítségével a lelkész-esperes, a családapa, a gazdasági szakíró, a folyóiratalapító-szerkesztő, a tudomány-szervező és tudományos ismeretterjesztő elfelejtett alakja tűnt fel előttünk közel két évszázad távolából.

* * *

FÜGGELÉK

Az alábbiakban két fontos, Fábíán József Chaptal-fordításával kapcsolatos forrást teszünk közzé. Az iratokat eredeti helyesírással, értelmező jegyzetekkel adjuk közre.

⁶¹ DREL II. 217. fond. A Veszprémi Református Egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvei. 1826. július 12. közgy. jkv. No. 3. A követelés megállapításáról. 1827. február 7. közgy. jkv. No. 6. Márton Gábor egyházmegyei perceptor felszólítja az örökösöket tartozásuk kifizetésére. 1829. február 3. közgy. jkv. No. 22/b. Az örökösök a felszólításra semmit sem válaszolnak.

⁶² DREL I. 1. a. fond. A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei. 1825. június 23-25. közgy. jkv. No. 86/a.

⁶³ Uo. 1837. július 5-8. közgy. jkv. No. 57.

1.

Fábián József folyamodása Veszprém Vármegyéhez,
Chaptal-fordításának kiadása ügyében
Veszprém, 1812. augusztus 2.

[A külzetten:]

A' Tekintetes N[emes] Bésány István első Al-ispány Urhoz nyujtandó alázatos Könyörgése a' belől írtnak.⁶⁴

Tekintetes Vice Ispány Ur!

Különös kegyességű Drága Nagy Uram!

A' Hazai Tudósításnak 37-dik számjából most nem régiben olvasván, hogy Nagy Méltóságú Gróf Erdődy Jó'sef Fő Cancellarius⁶⁵ ő Excellentiája⁶⁶ a' Haza eránt való szeretetből, Chaptal hires franczia Chemikusnak és ministernek a' Szőlőművelésről, Bortsinálásról, és egyéb ide tartozókról való munkáját Deák nyelvre által fordította, és Bécsben kinyomtatattván az elterjedésért minden Jurisdictiókhoz⁶⁷ megküldötte: Azt a' bátorságot vettem magamnak, hogy ugyan ez a' munka nállam már több esztendőktől fogva Magyarul készen lévén, bejelentsem Ő Excellentiájának, és egyszermind esedezzem, hogy a' Deákul nem tudókért, a' kik sokkal többen vagynak a' két Magyar Hazában, de a' mi Magyar, és elevenedni kezdő Litteratúránk kedvéért is, ennek ki nyomtatását is méltóztatná ő Excellentiája elősegíteni.

Tellyes bizodalommal vártam hogy azon nagy Méltóság, a' ki Haza eránt való szeretetből olly nagy áldozatot tett, és a' kinek igen sok van hatalmában, az én kérésemet, megfogja hallgatni. Mivel mindazáltal még ez ideig semmi biztatást ő Excellentiájától nem vettem, azomba megvagyok győzöttetve, ennek a' Könyvnek szükséges, és hasznos volta felől, az egész Országra nézve, ugymint, a' melyben soha illyen materiájú Könyv nem íratott: bizodalommal folyamodom a' Tekintetes Urhoz, alázatosan könyörögvén, méltóztassa ennek kinyomtatását annyiban elő mozditani, hogy az előfizetésre a' Tekintetes Nemes Vármegye színe előtt ne terheltessék recomendálni.⁶⁸ A' Tekintetes Vice Ispány Urnak a' T[ekintetes] N[emes] Vármegye előtt nagy érdeme és tekintete lévén, nem kell egyéb, hanem egy hathatós szó, hogy ezt véghez vigye.

A' Könyv két nagy kötetből fog állani, mintegy 80 árkus, hozzá járandó 24 Réztábla tsinos rajzolatattal, s a' kettőnek tiz forintra megy az ára váltó Czédulában.⁶⁹ Ez ugyan talán, ha a' régi tzédulákhoz mérjük sokatskának látszik; de ha meggondoljuk, hogy maga az originál⁷⁰ is ennyi árú, hogy ez annál sokkal bővebb, nem tsak a'

⁶⁴ Bésán Istvánt először 1793-ban választották Veszprém Vármegye alispánjává; az 1810-ben tartott tisztújításon megerősítették állásában.

⁶⁵ főcancellár

⁶⁶ ökegyelmessége

⁶⁷ törvényhatóságokhoz

⁶⁸ recomendál (latinból) = emlékeztet

⁶⁹ Egy váltóforint 60 krajcárból állt; egy ezüstforint két és fél váltóforintot, azaz 150 váltókracjárt tett ki.

⁷⁰ eredeti

hozzá tett fontos Jegyzések által, hanem annyiban is, hogy egy hasznos Indexel együtt toldalékul hozzá adatott a' szőlő tzúkor, és szőlő magolaj készítésének módja is; ha végre azt is felvesszük, hogy ma a' Papiros minden matériálék közt legdrágább: éppen nem lehet sokallani.

Gondolkoztam azon is, hogy mivel ez a' Könyv az egész Országra és Nemzetre nézve nagy következtetésű,⁷¹ mivel ennek haszna nem csak a' most élőkre, hanem a' következő maradékra is kiterjed, mivel végezetre, ez a' maga nemében olyan remek munka a' melly méltán megérdemli a' legfőbb Méltóságok, és valóságos Tudósok pártfogását is, mint ezt Frantzia Országban megérdemlette: tehát a' Felső-Consilium⁷², vagy ezen mi T[ekintetes] N[emes] Vármegyénk által minden Jurisdictioknak insinuáljam.⁷³

Mi lehető,⁷⁴ és mi nem, a' Tekintetes Vice Ispány Ur jobban tudja, és bőltsebben érti. Én hazafiui kötelességemnek esmertem ez eránt kérésemet benyújtani, valamint az igaz hazafiui és használni kívánó sziv, 's Literaturánk eránt való búzgoság vitt arra is, hogy ennek fáradságos fordításához hozzáfogjak.

Valóba boldognak tartanám magamat, ha ahol fogantatott ez a' munka, tudniillik ezen Nemes Vármegyének kebelébe, ugyan itt lenne ennek, 's ez által szerentséje születettni is. Hogy erről eleve is lehessen valamennyire ítéletet tenni, ímé ennek foglalataját, de csak rövideden kihúzza ide zárom.⁷⁵ Magamat alázatosan ajánlván, minden lehető tisztelettel maradok 's vagyok

A' Tekintetes Vice Ispány Urnak

alázatos tisztelő szolgálja

Fábián József m. k.⁷⁶

Tóth Vázsonyban Augustus 2-dikán 1812-dik Eszt[tendőben].

FORRÁS: *Veszprém Megyei Levéltár (VeML) IV. 1. b. Veszprém Vármegye nemesi közgyűlésének iratai. 1812. augusztus 3. közgyűlés No. 244. Autográf beadvány.*

2.

Veszprém Vármegye felhívja Magyarországi törvényhatóságait, hogy Fábián József szőlőművelésről írott munkájának kiadását támogassák Veszprém, 1812. augusztus 3.

Minden Vármegyének.

Nagyméltóságu etc. etc.

Fábján (!) József Ur, Tóth Vázsonyi Megyénkben fekvő Hellységbeli H[elvet] Valást tartó Gyülekezet Predikátora, aki több rendbeli közz hasznú munkáiról a Hazában esme[eretes], Chaptal Frantzia hires Chemicusnak a' Szőlő művelésről, Bor

⁷¹ értsd: nagy következtetésekkel jár

⁷² Ti. az 1724–1848 közt működő Magyar Királyi Helytartótanács nevű kormányszerv.

⁷³ insinuáljam (latinból) = eljuttassam

⁷⁴ lehetséges

⁷⁵ Fábián József a kérelméhez csatolta a munka tervezetét.

⁷⁶ maga kezével

tsinálásról, és egyéb ide tartozókról írott könyvét, melyet egyik nagy Hazánkfia Groff Erdődi Jóseff Fő Cancellarius Ő Nagyméltósága Deák nyelvre által tétetett és tulajdon költségén ki nyomtatott, Hazafi indulatjától vezéreltetvén, sok szükséges bővítésekkel Magyar nyelvre fordította.

Kivánná ő ezen munkáját sajto alá bocsátani, 's ekképpen Hazafiainak hasznára közönséggé tenni; mivel azomban a' munkának nagysága, mely 80 árkusokból, és 24 Rézre metszett Táblákból fog állani, és a' mostan uralkodó drágaság miatt abbéli tzeljának más buzgó Hazafiak segítségével leendő végre hajtására elégtelen, előfizetések, vagy subscriptiok⁷⁷ által akarja azt el érni, melyre nézve egy Exemplarnak⁷⁸ az árát változtatókulában 10 forintokban állapította meg. Ezen mai Köz Gyűlésünkben, sok érdemes Tagok a' fellyebb ki tett tzel, rész szerént tústént való előfizetésekkel, rész szerént neveiknek feljegyzésével elősegíteni igyekeztek.

Hazánkban edgyik fő gazdagsága Szőlőhegyeiben áll, melyek terméseit a' gondosabb és jobb bánás módjával betesebbekké lehetne tenni, s ezáltal a' Nemzeti Szorgalmatosságot és gazdagságot nevelni.

Nem kételkedvén benne, hogy Nagyságtok kegyelmeitek is vélünk edgyütt azon egy buzgó Hazafi lélektől vezéreltetnek, mely szerént semmit, még nagy áldozatok is mihellyt azok által a' Nemzet haszna elő mozdíthatatik, nem kiméllenek.

Bátorkodunk Nagyságtokat kegyelmeitek az eránt Atyafiságos Barátsággal meg kérni, hogy ezen a' Nemzeti gazdagság gyarapítására és a' nyelv pallérozására szolgáló köz hasznu munkának ki nyomtatását, a' fentebb ki tett mod szerént elősegélleni, 's nekünk a' magokat alá írók neveit, a' Kiadoval leendő aszükséges közlés végett meg küldeni n[e terheltesse]nek].

Akik egyénaránt [vagyunk atyafiságos tisztelettel etc.].
[Veszprémben] 3-dik Augusti 1812.

FORRÁS: *VeML IV.1. b. Veszprém Vármegye nemesi közgyűlésének iratai. 1812. augusztus 3. közgyűlés No. 244. Fogalmazat.*⁷⁹

⁷⁷ subscriptio (latin) = aláírás

⁷⁸ exemplar (latin) = példány

⁷⁹ A fogalmazat mellett található jegyzék szerint a felhívást a „szomszédos” Győr, Fejér, Komárom, Somogy, Sopron, Tolna, Vas és Zala vármegyéknek, továbbá az alábbi „nem szomszédos” megyéknek is megküldték: Abaúj, Baranya, Bars, Békés, Bereg, Bihar, Borsod, Csanád, Csongrád, Esztergom, Gömör, Heves, Hont, Nógrád, Pest, Pozsony, Szabolcs, Szatmár, Temes, Torna, Torontál, Túróc, Zemplén. Összesen 31 vármegye kapta meg a körlevelet.

PRÉDIKÁTORI TÁRHÁZ

VAGY
OLLYAN GYŰJTEMÉNY,
Mellyben

A' Prédikátori Hívatalra tartozó szükség-
es dolgok egymás után rövideden
feltaláltatnak,

ÉS
A' MELYET A' VÉLE ÉLNI AKARÓKNAK
HASZNOKRA KIADNAK

FÁBIÁN JÓSEF

A' Veres Berényi Ref. Eklésiának L. Tanító-
ja, és a' Veszprémi Eklésiai Tarsaságnak Se-
niora, és

LÁTZAI SZ. JÓSEF

A' Lepsényi Ref. Eklésia Prédikátora és Tra-
ctusbéli Alkaffor.

MÁSODIK KÖTET.

Első Fogás.

VÁTZON,

Nyomtatott Máramarosi Gotlib Antal' betűivel,
és költségén. 1806.